HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 4, August 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.761

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 10.07.2019 Kabul Tarihi: 03.08.2019

Atıf Künyesi: Mehmet Güneş, "XX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar'da Yaşanan Bir Felaket (1902 Yangını ve Yangınzedeler İçin Yapılan Yardımlar)", *History Studies*, 11/4, Ağustos 2019, s. 1223-1241.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA AFYONKARAHİSAR'DA YAŞANAN BİR FELAKET (1902 YANGINI VE YANGINZEDELER İÇİN YAPILAN YARDIMLAR)

*A Disaster Occuring in Afyonkarahisar at the Beginning of the XXth Century
(The 1902 Fire and Aid for the Fire Victims)*

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

ORCID No: 0000-0001-7611-0968

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Volume 11
Issue 4
August
2019

Öz: Bu çalışmada, XX. yüzyıl başlarında Afyonkarahisar'da zuhur eden ve şehirde büyük tahribata yol açan yangın felaketi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bu bağlamda yangının sebep olduğu maddi hasarlar, bu hasarların giderilmesi için alınan tedbirler ile yangının söndürülmesi hususunda görülen ihmal ve yetersizliklerin, daha sonra ortaya çıkması muhtemel benzeri felaketlerde yaşanmaması noktasında yapılan bazı düzenlemelere dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca, yangınzedelere çevre vilayet ve kazalardan yapılan aynı ve nakdi yardımlar ile dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından ülke genelinde başlatılan yardım kampanyası çerçevesinde yapılan nakdi yardımların tespiti yapılmıştır. Çalışmanın temel kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki muhtelif tasniflerde yer alan belgeler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yangın, Yangınzede, Karahisar-ı Sahib, Yardım.

Abstract: In this study, the fire disaster occuring in Afyonkarahisar at the beginning of the XXth century and leading to great destruction in the city was discussed from various aspects. In this regard, the financial damages that the fire caused, the precautions taken to recover these damages, and the negligence and inadequacy regarding extinguishing the fire were included. This study informed about some regulations made for the purpose that these negligences and inadequacies would not happen again in similar possible disasters that might appear later on. Moreover, aids in kind and cash provided from nearby provinces and districts to the fire victims and cash aid begun by Abdülhamid II, who was the padishah of that period, in the scope of the aid campaign throughout the country were determined. The main source of the study was the documents in various classifications in the Ottoman Archives of the Prime Ministry.

Keywords: Fire, Fire Victims, Karahisar-ı Sahib, Aid.

Giriş

Bazen doğal sebeplerle bazen de beşeri etkenlerle ortaya çıkan yangınlar insanlık tarihinde her zaman var olmuştur. Yangınlar, zaman zaman can ve mal kayıplarına, arazilerin tahribatına,

hatta kültürel ve tarihi mirasların yok olmasına; hasılı sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok alanda zararlara sebep olmuştur.

Konuya Osmanlı dönemi şehirleri açısından bakıldığında başta İstanbul olmak üzere pek çok şehir ve kasabanın bu türden bir afetle karşı karşıya kaldığı görülmektedir.¹

Karahisar-ı Sahib'de de muhtelif tarihlerde irili ufaklı yangınlar çıkmıştır.² Bunlar içerisinde büyük Karahisar-ı Sahib yangını olarak bilinen 1902 yangını, her ne kadar can kaybına sebep olmamış ise de yaptığı büyük tahribat ile şehrin yakın tarihine damgasını vurmuş önemli bir hadisedir.

Bu çalışmada XX. yüzyılın başlarında Karahisar-ı Sahib şehrinde çok büyük bir tahribata yol açan, şehir nüfusunun mühim bir kısmını evsiz-barksız bırakan, bu sebepten dolayı da belgelerde “harîk-i hâile”, “harîk-i kebîr” olarak tavsif edilen büyük Karahisar-ı Sahib yangını ve bu yangın sonrasında alınan tedbirler ile yapılan yardım çalışmaları ele alınmıştır. Çalışmada, ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin muhtelif tasniflerindeki belgelerden istifade edilmiştir.

1. Yangının Çıkış Sebebi

Yangın, 27 Ağustos 1902 tarihinde (Rûmî 14 Ağustos 1318'de Çarşamba günü akşamı yani Perşembe gecesi saat iki buçuk civarında³) İğneci mahallesinde,⁴ mahalle sakinlerinden tüccar Şirinyan Arakil isimli bir Ermeni'nin üst katı henüz inşaat halinde olan evinde çıkmıştır.

Yangın, Arakil'in ifadesine göre evin üst katında devam eden inşaat çalışmaları dolayısı ile biriken talaşların, orada çalışan marangozlar tarafından yere atılan bir sigara izmaritinden alev alması ile çıkmıştır. Ancak yapılan tahkikat neticesinde, marangozların inşaat mahallinden

¹ İstanbul ve diğer bazı şehirlerde çıkan yangınlarla ilgili bazı çalışmalar şunlardır: Kemalettin Kuzucu, *Babîlî Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1808-1911)*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000; Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, C. 5, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 687-688; Mehmet Ali Beyhan, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul: Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Faktörler*, Ed. Said Öztürk, İBB Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 187-312.; Mustafa Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler” *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1963, s. 327-414; Biray Çakmak, “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, (Güz 2011), s. 63-90; Günver Güneş, “1894 Uşak Yangını”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, C. 1, Ed. M. Turgut, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 275-280; Fikretin Yavuz, “Büyük Darıca Yangını (17 Kasım 1910)”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, (25-27 Mart 2016) Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli 2017, s. 817-851.

² Karahisar-ı Sahib'de 1902 yangınından önce çıkmış olan yangınlar hakkında gerek Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde gerekse diğer kaynaklarda ayrıntılı bilgi mevcut değildir. BOA'daki birkaç belgeden anlaşıldığı kadarıyla 1846, 1852 ve 1877'de çıkan yangınlar şehirde etkili olmuştur. (Bkz., BOA. İ.DH. 130/6692, 5 Zilhicce 1262 / 24 Kasım 1846; BOA. A.MKT.MHM. 48/92, 23 Zilkade 1268 / 8 Eylül 1852; BOA. A.MKT.UM. 106/95, 23 Zilkade 1268 / 8 Eylül 1852; BOA. A.MKT.MHM. 481/83, 7 Rebiulevvel 1294 / 22 Mart 1877). Ayrıca 5 Ağustos 1826'da çıkan bir yangında tahminen 600 dükkan yanmıştır (Bkz., Ömer Fevzi Atabek, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, (Haz. Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997, s. 146). Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz., Yusuf İlgar, “Afyonkarahisar'da Zuhûr Eden Yangınlar 1”, *Kocatepe*, 29 Mart 2017, <http://www.kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/99380/afyonkarahisarda-zuhur-eden-yaniginlar-1> (E.T. 15.05.2019).

³ Alafranga saate göre 22:15 civarında. Bkz. Yusuf İlgar, “Afyonkarahisar'da Zuhûr Eden Yangınlar 3”, *Kocatepe*, 31 Mart 2017, <http://www.kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/99445/afyonkarahisarda-zuhur-eden-yaniginlar-3> (E.T. 15.05.2019).

⁴ İkdâm Gazetesi'nde yer alan bir habere göre bazı gazetelerde yangının kasabanın şimendüfer istasyonu civarındaki muhacir mahallesinde çıktığı ifade edilmektedir ki bu, gerçeği yansıtmamaktadır. Bkz., “Afyonkarahisar Harîki”, *İkdâm*, 2946, 17 Ağustos 1318 (30 Ağustos 1902), s.2.

ayrıldıkları saat ile yangının zuhur ettiği saat arasındaki fark dikkate alındığında gerçek sebebin bu olmadığı anlaşılmıştır. Yangının aslında, henüz inşaatı devam ettiği için cam ve çerçevesi bulunmayan üst kata girip çıkan hizmetçilerin burada bıraktıkları bir gaz lambasının şiddetli rüzgarın etkisiyle devrilerek talaşların alev almasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Yangında herhangi bir kasıt olup olmadığı hususunda da tahkikat yapılmıştır. Bu bağlamda, Arakil'in hem Müslüman ahali hem de Hristiyan ahali nezdinde muteber bir şahsiyet olduğu, evini üç senedir sigorta ettirdiği halde evin bedelinin sigorta bedelinden daha yüksek olması, yanan eşyalarının sigortasız olması, buna ilaveten henüz dokuz yaşındaki çocuğunun yangından güçlükle kurtarılması gibi hususlar dikkate alınarak, bu olayda herhangi bir kastın söz konusu olmadığı anlaşılmıştır.⁵

2. Yangının Yayılması ve Söndürülmesindeki İhmal ve İmkansızlıklar

Yangının çıkışı ilk olarak Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı tarafından Hüdavendigâr vilayetine, oradan da Dahiliye Nezareti'ne çekilen acil telgraflarla haber verilmiştir. Kısa sürede genişleyen yangına Eskişehir ve Uşak'tan getirilen tulumbar ile de müdahale edilmiş olmasına rağmen, daha ilk günde 500'den fazla Ermeni evinin yanmasına engel olunamamıştır.⁶

Karahisar-ı Sahib'de evlerin tamamen ahşap ve bilhassa çam ağacından, birbirine çok yakın bir şekilde inşa edilmiş olması ve yangının çıktığı gece ve ertesi gün rüzgarın oldukça şiddetli esmesi, yangının çok kısa bir sürede geniş bir alana yayılmasına sebep olmuştur. Bununla beraber, yangın baltası, kova ve kanca gibi en lüzumlu itfaiye aletlerinin dahi noksan ya da mevcut olmaması, su mahzen ve depolarının bulunmaması da yangının söndürülememesinde etkili olmuştur. Ayrıca, bu tür felaketlerde müdahil olacak askeri kuvvetlerin yeterli sayıda olmaması; mevcutların da hepsinin Karahisarlı olduklarından yangın esnasında cansiperâne hizmet edecekleri yerde her birinin dağılarak evlerine gitmeleri, kendi evlerinin derdine düşmeleri de yangının zamanında söndürülememesinin sebepleri arasında mütalaa edilmektedir. Aynı şekilde polis kuvvetlerinin de yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu yetersizlik bir tarafa, Giritli Said ve Sandıklılı Ahmed Efendi isimli bazı polis memurlarının yangından mal ve canlarını kurtarma telaşında olan bazı Ermeni kadınlarının namuslarına göz dikecek kadar alçakça davranışlar sergilemeleri son derece esef vericidir. Mutasarrıf ise yangın mahallinden ayrılmamasına rağmen maiyetinde yangına müdahale edecek kuvvet bulunmadığından, yangına seyirci kalan binlerce ahaliye su taşıyarak yangına müdahale etmeleri hususunda emir ve direktifler vermekten öteye gidememiştir. Nuri Paşa (Mollazâde)⁷ ve Mevlevi Şeyhi gibi bazı nüfuz sahibi kişiler ise mutasarrıfa nispeten yangına müdahale hususunda halk nezdinde daha etkili olmuşlardır.⁸

Yangının kısa sürede söndürülememesinde yukarıda bahsedilen eksiklik ve ihmalkârlıklar söz konusu iken, Eskişehir, Uşak⁹, Konya ve Akşehir gibi çevre vilayet ve kazalarla beraber

⁵ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Yıldız Perakende Evrakı Arzuhaller ve Journaller (Y.PRK.AZJ.), 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

⁶ BOA., Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemî (DH.MKT.), 570/7 (110-1), 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902). Aslında Karahisar-ı Sahib'de dört-beş adet tulumba mevcut olmasına rağmen bunların kullanılamayacak durumda olduğu, dahası; şehirde yeterli su mahzen ve depoları bulunmadığından, şehrin yukarı tarafında mevcut olan bir tanesinin ise tıkanmış olması dolayısı ile bu tulumbarların muattal kaldığı anlaşılmaktadır. Bkz., BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

⁷ II. Abdülhamid devri mülkiye paşalarından olup, bir zamanlar Rumeli Beylerbeyliği rütbesine kadar yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Atabek, s. 285.

⁸ BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

⁹ BOA. DH.MKT. 570/7 (110-1), 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902); "Karahisâr-ı Sâhib Harikı", *İkdam*, 2947, 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902), s. 2.

İzmir gibi nispeten uzak vilayetlerden dahi tulumbar getirtilerek yangın söndürülmeye çalışılmıştır.¹⁰

3. Yangının Bilançosu

Yangın söndükten kısa bir süre sonra ortaya çıkan hasarın tespitine ve gerekli çalışmalara başlanmış; ilk iş olarak da bu felaketin çeşitli yönleriyle araştırılması ve yangınzedelerin acil ihtiyaçlarının karşılanması için padişah tarafından Askerî Teftiş Komisyonu Azası Kaymakam Servet Bey ve Kolağası Mustafa Necati Bey, derhal Karahisar-ı Sahib'e gönderilmiştir.¹¹ Bu şahıslar tarafından bir rapor hazırlanmış; bu raporda, yangının ortaya çıkardığı bilanço, yangının çıkış sebebi, kim veya kimler tarafından çıkarıldığı, herhangi bir kasıt olup olmadığı, yangının neden bu kadar büyük bir hasara sebep olduğu, gerekli itfai tedbirlerin neden etkili bir şekilde alınmadığı ve yangınzedelerin ihtiyaçlarının ne suretle karşılandığı gibi hususlar teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır.¹²

Yaklaşık 38 saat kadar süren yangında¹³ 3 cami, 1 kilise, 1 Mevlevi ve 1 Kadri dergahı, biri Müslümanlara, diğeri Ermenilere ait 2 sıbyan mektebi ile 2 hamam, biri Müslümanlara yirmisi Ermenilere ait 21 dükkan, 245'i Müslümanlara, 804'ü Ermenilere ait olmak üzere toplam 1.049 ev tamamen yanmış¹⁴, 25 Ermeni ve 8 Müslüman dükkanı da yangın söndürme esnasında harap olmuştur. 1.225 Müslüman, 4.020 Ermeni olmak üzere toplam 5.245 kişi¹⁵, evsiz-barksız olarak açıkta kalmıştır.¹⁶

Can kaybının yaşanmadığı yangında, sadece maddi hasar meydana gelmiştir. İlk tespitlere göre ortaya çıkan maddi hasarın 300.000 lira olduğu tahmin edilmekle¹⁷ birlikte, yangından 9-10 gün sonra hazırlanan raporda hasar bedeli 150.000 lira olarak açıklanmıştır.¹⁸ Yangının hasarı tespit edildikten sonra, bazı sigorta kumpanyaları çeşitli miktarlarda sigorta bedeli

¹⁰ BOA., Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.), 292/3, 28 Ağustos 1318 (10 Eylül 1902); BOA., Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.), 67/7, 16 Ağustos 1318 (29 Ağustos 1902).

¹¹ “Karahisar-ı Sâhib Harîkı”, *İkdam*, 2947, 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902), s. 2.

¹² BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902). Rapor metni için bkz., Ek 1.

¹³ BOA. DH.ŞFR. 292/3, 28 Ağustos 1318 (10 Eylül 1902). 23 Ağustos 1318 tarihli rapora göre yangın, otuz iki saat sürmüştür. Krş, BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

¹⁴ 23 Ağustos 1318 tarihli rapora göre 172 Müslüman, 848 Ermeni hanesi yanmıştır. Krş, BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

¹⁵ 23 Ağustos 1318 tarihli rapora göre bu sayı 4800'dür. Krş, BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902). Yangının çıktığı tarihlerde Karahisar-ı Sahib merkez kazasının (şehir merkezinin) nüfusunun yabancı bir seyyahın tespitine göre yaklaşık 33.000 (bkz. Besim Darkot, “Karahisar” *İA.*, C. 6, MEB, İstanbul 1993, s.279); yangının zuhur ettiği tarihe en yakın olarak şehir nüfusu ile ilgili bilgi veren Salnameye göre ise 31.249 (Bkz. *H. 1316 / M. 1898 Tarihli Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası, Bursa, s. 367) olduğu dikkate alınırsa şehir nüfusunun %15'inden daha fazla bir kesiminin bu yangından zarar gördüğü anlaşılmaktadır.

¹⁶ BOA. YPRK. BŞK. 67/7, 16 Ağustos 1318 (29 Ağustos 1902). Bu kadar büyük bir hasara sebep olan yangın ulusal ve uluslararası basında da yer almıştır. Yangından iki, üç gün sonra *İkdam* ve *Servet* gazetelerinde birkaç gün boyunca yangınla ilgili haberler yer almıştır. Bkz., Ek 2-3. Ayrıca bazı Avustralya ve Yeni Zelanda gazeteleri de yangını konu edinen haberler yayınlamışlardır. Bkz. Hasan Özpınar, “Yabancı Basında 1902 Yangını”, *Taşpınar*, S. 7, Ocak 2012, s. 66-67.

¹⁷ BOA., Babıali Evrak Odası Evrakı, (BEO.) 1911/143315, 17 Ağustos 1318 (30 Ağustos 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (115-2) 22 Ağustos 1318 (4 Eylül 1902).

¹⁸ BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902). Aslında gerçek hasarın vergi kalemince kayıtlı olan 7.469.000 küsur kuruş olduğu, daha sonraki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (118-2), 31 Ağustos 1318 (13 Eylül 1902). O dönem itibarıyla 1 Osmanlı Lirası'nın 100 kuruşa tekabül ettiği (bkz. Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 807; “Borsa”, *İkdam*, 2947, 18 Ağustos 1318 / 31 Ağustos 1902, s. 4) dikkate alınırsa gerçek hasarın raporda belirtilenin yarısı kadar yani yaklaşık 75.000 lira civarında olduğu anlaşılmaktadır.

ödemişlerdir. Bunlardan bir tanesi 4.000 Osmanlı Altını, bir başkası 2.637 İngiliz Lirası, diğer bir tanesi 300 İngiliz Lirası ve bir diğeri de 87.750 Franklık ödeme gerçekleştirmiştir.¹⁹

3. Afet Yönetimi, Yangında Zarar Gören Yerlerin Belirlenmesi ve Yeniden İnşa Edilmesi

Yangın sonrası afet yönetim süreci, merkez-taşra bürokratik yapılanması çerçevesinde; Osmanlı merkezi hükümeti tarafından yerel yönetimlerle koordineli bir şekilde gerçekleştirilmiştir²⁰. Ortaya çıkan hasarların tespit edilmesinde, yangınzedelerin iâşe ve ibate gibi acil ihtiyaçlarının karşılanması ve bunlara yapılacak yardımların en kısa zamanda tahsil ve tevzii noktasında azami gayret sarf edilmiştir. Bu meyanda merkezden gönderilen görevlilerin bazı yerel yöneticilere nazaran daha etkin bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır.²¹

Padişah II. Abdülhamid tarafından, Müslim-gayrimüslim ayırt etmeksizin yangınzedelerin yanan evlerinin bir an önce yeniden inşa edilmesi hususunda son derece lütfkâr bir yaklaşım sergilenmiş ve derhal çalışmaların başlatılması istenmiştir.²² Çalışmalara hasar tespiti ve yangından hasar gören yerlerin haritasının çıkarılması ile başlanmıştır. Yangından hasar gören mahallerin haritasının tanzimi için, belediye varidatından karşılanmak üzere 6.000 kuruş ücretle Nafia Nezareti mühendislerinden Hey'et-i Fenniyye Memuru Selahaddin Bey görevlendirilerek, Karahisar-ı Sahib'e gönderilmiştir.²³ Ayrıca harita tanzim edildikten sonra gerekli inşaat işlerine başlanmak üzere yine bir mühendis ile bir de kondöktör Karahisar-ı Sahib'e gönderilmiştir.²⁴

Tac Ahmet, Zaviye ve Yukarı Pazar mahallelerinin büyük bir kısmının yok olmasına sebep olan yangın sonrasında şehirde kapsamlı bir imar faaliyeti başlatılmıştır.²⁵ Yaklaşık 5-6 yıl kadar süren hızlı bir yapılaşma süreci içerisinde yeni yapılan evlerde kapsamlı bir mimari dönüşüm ortaya çıkmış; öncekilerden farklı olarak Avrupaî tarzla Türk mimari özellikleri

¹⁹ BOA. YPRK. BŞK. 67/7, 16 Ağustos 1318 (29 Ağustos 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (112-2), 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902). Bu sigorta şirketleri içerisinde pek çoğunun zarara uğradığı ifade edilmektedir. Sadece, North British Merkantil ve Nortran kumpanyalarının 10.000 İngiliz Lirası (bkz., "Afyonkarahisar Harikı", *İkdam*, 2946, 17 Ağustos 1318 / 30 Ağustos 1902, s. 2), Union Harik Sigorta Kumpanyası'nın da 2.000 Lira zararının olduğu tahmin edilmektedir. Bkz., "Afyonkarahisar Harikı", *Servet*, 1520-358, 17 Ağustos 1318 / 30 Ağustos 1902, s. 2.

²⁰ Osmanlı Devleti'nde afet yönetimi ile ilgili olarak bkz., Biray Çakmak, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Güz 2011, s. 63-90; Selahattin Satılmış, "Osmanlı'da Bir Afet Yönetimi Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi", *History Studies*, Volume 4/1, 2012, s. 503-527.

²¹ BOA., İrade Hususi (İ.HUS.), 99/83, 31 Ağustos 1318 (13 Eylül 1902); BOA. DH.MKT. 636/37, 6 Kanunusani 1318 (19 Ocak 1903).

²² "Karahisar-ı Sâhib Harikzedegâni", *Servet*, 1519-357, 16 Ağustos 1318 (29 Ağustos 1902), s. 2. Padişahın bu lütf ve yardımlarından dolayı ona minnet ve şükranlarının bir ifadesi olarak yangınzede Ermeni ahaliyi temsilen Ermeni Murahhası Mıgırdıç Efendi tarafından Yukarı Kilise'de dua edilmiştir. Bkz., BOA., Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 436/31, 9 Teşrinievvel 1318 (22 Ekim 1902).

²³ BOA. DH.MKT. 573/56, 21 Eylül 1318 (4 Ekim 1902). Bahis konusu haritaya ulaşamamış olmakla birlikte, mahalli bir kaynaktan yangının etkili olduğu alan hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Hasan Özpınar tarafından Ömer Fevzi Atabek'in (1883-1971) "Hayatım" adlı basılmamış eserinden yapılan alıntıya göre, yangının mesahasını Hıdırlık ile Kale'nin yan tarafı tahdid etmekteydi. Yangının müteessir olduğu alanın üst sınırını, Kale'nin eteğinde yer alan Ermeni Kilisesi önünden Aşağı Pazar Mescidi'ne doğru uzanan hat ile arka taraftan Protestan Kilisesi'ne hizalanan Kuleli, Tahtalı ismi verilen camilere kadar olan bölge oluşturmaktaydı. Alt taraf sınırını ise Adeyze Camii, Kireç Pazarı, Ak Mescid'in yer aldığı hat teşkil etmekteydi. Bkz., Hasan Özpınar, "Afyonkarahisar'ı Yok Eden Yangın-1902", *Kocatepe*, 17 Şubat 2018, <http://www.kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/107704/afyonkarahisari-yok-eden-yangin-1902> (E.T. 15.05.2019).

²⁴ BOA. DH.MKT. 573/56, 21 Eylül 1318 (4 Ekim 1902).

²⁵ Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla iki yıl içerisinde, yangında tamamen yanan 245 Müslüman hanesinden 215'i; 804 Hristiyan hanesinden 736'sı inşa ve ikmal edilmiş, geriye 30 Müslüman ve 68 Hristiyan hanesi ile 1 tekke ve 1 de medresenin inşası kalmıştır. Bunların inşası için de 500 liralık bir masraf öngörülmüştür. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (148-1), 28 Ağustos 1320 (10 Eylül 1904).

beraber uygulanmıştır. Yeni yapılan evlerle birlikte mahalle ve sokakların da yapısı değişikliğe uğramıştır. Böylece eski ve yeni dokuyu bir arada barındıran iki farklı sokak tipi teşekkül etmiştir. Daha önce mevcut olan dolambaçlı sokaklara ilaveten Kale ile Hıdırlık arasındaki vadi boyunca doğu-batı istikametinde uzanan paralel caddeler ile bunları dik kesen kuzey-güney yönlü yeni sokaklar hasıl olmuştur.²⁶

Yangın her ne kadar Ermeni nüfusun kesafet teşkil ettiği bir mahalde çıkmış ise de kısa sürede yayılarak Müslüman ahalinin haneleri ile cami, mektep, medrese ve dergah gibi dini/sosyal mekanları da yakmış ve tahrip etmiştir. Yangından zarar gören dini mekanların yeniden inşa ve ihya edilmesi hususu da bizzat padişah tarafından yakinen takip edilmiş bunun için gerekli maddi imkanların sağlanması noktasında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu meyanda Evkâf-ı Hümayun Hazinesi'nin Hüdavendigâr vilayetine tahvil olunan “matlûbât-ı atıfakası” ile Anadolu vilayetindeki bazı dini yapıların tamirâtı için daha önceden toplanılması kararlaştırılan ancak henüz tahsil olunamayıp bakıyyesi kalan yardımların²⁷ Karahisar-ı Sahib'deki bu dini mekanların inşa ve tamirâtına aktarılması uygun görülmüştür. Ayrıca Hüdavendigâr vilayetinde bulunan bütün belediye daireleri tarafından üçer-beşer bin kuruşluk yardımlarda bulunulabileceği de padişaha arz olunmuştur.²⁸ Kaynak yetersizliğinden dolayı inşaatı geciken bazı dini mekanların masrafları da bizzat padişah II. Abdülhamid tarafından karşılanmıştır.²⁹

Yangında zarar gören dini mekanlar içerisinde Sultan Divani Hazretleri'nin medfun bulunduğu Mevlevî dergahının yeniden inşasına bilhassa önem verilmiş, buranın inşası için gerekli masrafların³⁰ devlet tarafından karşılanması öngörülmüştür.³¹

4. Yangın Sonrası Alınan Tedbirler, Azil ve Taltifler

Yangının ortaya çıkardığı ağır hasar, benzeri felaketlerin tekrar yaşanmaması noktasında hem mahalli bazda hem de ülke genelinde bir takım tedbirlerin alınmasına da vesile olmuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere Karahisar-ı Sahib'de itfaiye araç-gereçlerinin eksikliği, su mahzen ve depolarının kifayetsizliği, liva mutasarrıfının “erbâb-ı iktidârdan” olmaması, polis ve jandarmaların işe yaramaz olması ve burada faal bir tabur ağasının bulunmaması gibi

²⁶ Zelkif Polat, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Afyonkarahisar'da Ermeniler (1839-1923)*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2011, s. 110.

²⁷ Bahis konusu yardım bakıyyelerinin nerelerde ne kadar kaldığı tahkik edildiğinde 2.312.751 kuruş tespit edilmiş, ancak bu meblağın tamamının tahsilinin pek de mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Bununla beraber daha önce tahsil olunmuş olan ve Bank-ı Osmani ile Anadolu İâne Komisyonu kasasında bulunan 71.360 kuruş 26 para (Mecidi 20 kuruş hesabıyla)nın kullanılması düşünülmüştür. Her ne kadar bu meblağ o tarihlerde yardıma muhtaç durumda olan Erzurum depremzedeleri için talep edilmiş ise de, bu depremzedelerin ihtiyaçlarının mahalli yardımlarla karşılanması mümkün görülmuş ve mezkur meblağın Karahisar-ı Sahib yangınzedelerine sarf edilmesi münasip bulunmuştur. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (11-2), 29 Eylül 1318 (12 Ekim 1902).

²⁸ BOA. İ.HUS. 99/96, 25 Ağustos 1318 (7 Eylül 1902); BOA. BEO. 1915/143580, 25 Ağustos 1318 (7 Eylül 1902).

²⁹ BOA. DH.MKT. 1217/34, 26 Teşrinisani 1323 (9 Aralık 1907).

³⁰ Karahisar-ı Sahib Sancağı İdare Meclisi'nden, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen keşifname ve haritayı muhtevi mazbataya göre mezkur dergahın, müstemilatı ile beraber yeniden inşa masraflarının 96.000 kuruşa baliğ olacağı öngörülmüştür. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (121-1), 16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903). Ayrıca 4 barakada perişan bir vaziyette kalan dervişler için kalacak yer yapılması ve türbenin içinde bulunan cami ve semahanenin mübarek gecelerde cemaati almadığı için batı tarafındaki sokaktan 5 metre kadar ilave olunarak genişletilmesi zarureti ifade edilerek bunun için daha önce keşif edilen 96.000 kuruşun artırılması talep edilmiştir. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (123-2), 18 Kanunusani 1318 (31 Ocak 1903). Bu talep kabul görmüş olmalı ki daha sonra bu 96.000 kuruşluk meblağ, 200.000 kuruş Evkâf-ı Hümayun Hazinesi; 200.000 kuruşu da Maliye Hazinesi'nden ödenmek üzere toplam 400.000 kuruşa (4.000 lira) çıkarılmıştır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (131-2), 14 Ağustos 1319 (27 Ağustos 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (124-1), 15 Eylül 1319 (28 Eylül 1903).

³¹ BOA. BEO. 2334/174978, 4 Rebiulevvel 1322 (19 Mayıs 1904); BOA. BEO. 1915/143581, 25 Ağustos 1318 (7 Eylül 1902).

eksiklik ve yetersizlikler dikkate alınarak bazı düzenleme ve değişikliklere gidilmiştir. Bu cümleden olarak, taşrada da itfaiye araç-gereçlerinin tedariki ve itfaiye bölükleri oluşturulması hususları Meclis-i Vükela'da görüşülmüş, polis ve jandarmaların ıslahı hususunda gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılması gündeme getirilmiştir.³²

Yangında ihmal ve yetersizlikleri görülen bazı yönetici ve yetkililer cezalandırılırken, yararlılık gösteren bazı görevliler de madalya ve nişanlarla taltif edilmişlerdir. Bu bağlamda daha önce bahsedildiği üzere yangında “erbâb-ı iktidâr” bir duruş sergileyemeyen mutasarrıfın görevden alınarak yerine ehil ve muktedir bir zatın getirilmesi padişah tarafından irade buyrulmuştur.³³ Karahisar-ı Sahib Belediye Reisi Galipbeyzâde Bekir Efendi de, Ermeni Patrikhanesi vasıtasıyla şikayet edilmiş; daima hazır bulundurulması gereken itfaiye alet-edevatını bulundurmadağı, yangın esnasında sarhoş bir vaziyette olduğu, yangınzedelerin iskanları ve hastaların tedavileri hususunda ilgisiz davrandığı gibi bir takım ithamlarla suçlanarak, görevden alınması talep edilmiştir. Bu şikayetler doğrultusunda derhal tahkikat başlatılmıştır.³⁴

Bu arada, yangından mal ve canlarını kurtarma telaşında olan bazı Ermeni kadınlarının namuslarına göz dikecek kadar alçakça davranışlar sergileyen Giritli Said ve Sandıklılı Ahmed Efendi isimli bazı polis memurlarının durumları nasıl değerlendirilmiştir? Haklarında nasıl bir ceza tahakkuk etmiştir? Bilemiyoruz.

Yangın sonrası yangında harap olan hane ve mekanların haritasını tanzim eden Nafia Nezareti mühendislerinden Selahaddin Bey'in 3. derece olan rütbesi, “hüs-n-i hizmetine binâen” 1 derece artırılarak 4. dereceye yükseltilmiştir.³⁵ Yine yangının söndürülmesinde “hüs-n-i hizmet ve gayretleri” görülen Hüdavendigâr vilayeti ikinci sınıf polis komiserlerinden Mustafa Efendi, 4. Rütbeden Mecidi nişanı ile,³⁶ Karahisar-ı Sahib Belediye Müfettişi Ömer Efendi, 5. Rütbeden Mecidi nişanı ile ve tulumbacı çavuşu Hüseyin, Süleyman ve Mustafa Ağalar da, iftihar madalyası ile mükafatlandırılmışlardır.³⁷

5. Yapılan Yardımlar

Yangında mahsur kalan 4.800 kişinin iâşe, ibate vs. ihtiyaçlarının karşılanması için ilk etapta Mal Sandığı'ndan ödenmek üzere 100.000 kuruş tahsis edilmiştir.³⁸ Bu yangınzedelere Karahisar-ı Sahib sancağı dahilinden ve haricinden yapılan yardımların koordineli ve muntazam bir şekilde dağıtılabilmesi için mahalli yönetim tarafından Müslüman ve Hristiyan ahalinin ileri gelenlerinden oluşan özel bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon vasıtasıyla

³² BOA. İ.HUS. 99/83, 31 Ağustos 1318 (13 Eylül 1902); “Vilâyette İtfâie Alayı”, *İkdam*, 2947, 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902), s. 2; *Servet*, 1521-359, 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902), s. 2.

³³ BOA. İ.HUS. 99/83, 31 Ağustos 1318 (13 Eylül 1902). Mutasarrıfın yangın esnasında gerekli gayreti gösterip göstermediği hususunda kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Nitekim yukarıda referans verilen belgede “erbâb-ı iktidâr” bir duruş sergileyemediği ifade edilen mutasarrıf için *İkdam* Gazetesi'nde geçen “Mutasarrıf-ı Liva Mehmed Paşa Hazretleri cânibinden cansiperâne sarf-ı mesâî edilmiş...” ifadesi dikkat çekmektedir. Krş., “Karahisâr-ı Sâhib Harîkı”, *İkdam*, 2947, 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902), s. 2.

³⁴ BOA. DH.MKT. 636/37, 6 Kanunusani 1318 (19 Ocak 1903).

³⁵ BOA. DH. MKT. 634/39, 1 Kanunusani 1318 (14 Ocak 1903). Selahaddin Bey, her ne kadar yaptığı iyi hizmetlerden dolayı taltif edilmiş ise de daha sonra tanzim ettiği haritanın kanun ve hakkaniyete uygun olmadığı yönünde şikayetler ortaya çıkmış, bu şikayetler doğrultusunda inceleme başlatılarak, haritanın hakkaniyete uygun hale getirilmesi için Vilayet-i Nafia Başmühendisi Braçyanos (براحيانوس) Efendi görevlendirilmiştir. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (171-1), 15 Teşrinisani 1319 (28 Kasım 1903).

³⁶ BOA. DH. MKT. 651/32, 29 Kanunusani 1318 (11 Şubat 1903).

³⁷ BOA. DH. MKT. 1231/72, 26 Kanunusani 1323 (8 Şubat 1908).

³⁸ BOA. İ.HUS. 99/45, 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902); BOA. BEO. 1911/143315, 17 Ağustos 1318 (30 Ağustos 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (113-1), 17 Ağustos 1318 (30 Ağustos 1902).

yangınzede halka Müslüman, Hristiyan ayırt etmeksizin günlük 2.000 kıyye³⁹ ekmek, ihtiyacı karşılayacak nispette pirinç, bulgur vs. dağıtılmıştır. Ayrıca civar vilayet ve kazalardan 8.000 kıyye ekmek, 6.000 kıyye un, 880 kıyye pirinç ve 297 kıyye peynir ve zeytin gönderilerek halka dağıtılmıştır.⁴⁰ İstanbul Şehremaneti Dairesi'nde oluşturulan bir komisyon vasıtasıyla da, ülke genelinde toplanan yardımların Karahisar-ı Sahip yangınzedelerine gönderilmesine karar verilmiştir.⁴¹

Yangınzedeler yangından çok kısa bir süre içerisinde gerek askeri ve gerekse mülki yetkililer tarafından en azından başlarını sokacak meskenlere yerleştirilmiştir. Bunlardan bir kısmı dağıtılan çadırlarda, bir kısmı medreselerde ve yangından zarar görmemiş hanelerde, bazıları da mezarlık aralarında ve vagonlarda barındırılmaya çalışılmıştır.⁴² Yangınzedelerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması için Anadolu ve İzmir Demiryolu kumpanyaları tarafından on günlüğüne meccanen otuz vagon tahsis edilmiştir.⁴³ Yangınzedelerin yerleştirildikleri bu mekanlar devamlı kontrol edilerek, sağlığı tehdit edici unsurların ortaya çıkmamasına özen gösterilmiş; belediye tabibi dolaştırılarak hastaların muayene ve tedavileri yapılmaya çalışılmıştır.⁴⁴

17 Eylül 1902 (4 Eylül 1318) tarihinde Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafname ile, yangından hasar görüp de sigorta kumpanyalarından tazminat alanlar haricindekilerden gerçekten yardıma muhtaç olanların ivedilikle tespit edilerek bunların, iane ve ihtiyaçlarının kış gelmeden önce karşılanması istenmiştir.⁴⁵ Bunun üzerine yapılan tetkikat neticesinde 105 hanede 397 Müslüman ve 273 hanede 968 Hristiyan nüfus tespit edilmiştir. Bunlardan 674 nüfus Hristiyanın aylık 4.600 kuruşla kiralanan 10 adet haneye⁴⁶ ve 115 nüfus Müslümanın da 5 medreseye iskanları gerçekleştirilmiştir. Yiyecek ihtiyaçları da temin edilen yangınzedelerin ivedilikle temin edilmesi gereken bir diğer ihtiyaçları da yakacak ihtiyacı idi. Zira, kışları oldukça sert geçen Karahisar-ı Sahip'de kış mevsimi yaklaşmış idi. Bunun için satın alınacak odunun Banaz istasyonundan meccanen nakledilmesi İzmir Foça Şimendüfer idaresi tarafından taahhüd edilmiştir. Yine buna ilaveten yangınzedelere 62.000 kuruş yardım toplanarak gönderilebileceği kaymakamlıktan alınan telgrafta ifade edilmiştir.⁴⁷

İnşa edilecek evler için ihtiyaç duyulan 1.499.800 metremikap kerestenin gümrük ve orman vergisinden muaf tutularak sağlanması hususunda Şura-yı Devlet kararı ve padişah iradesi sadır olmuştur.⁴⁸ Buna binaen vakit geçirmeksizin inşaata başlanabilmesi için bahis konusu

³⁹ 1282 gram.

⁴⁰ BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

⁴¹ BOA. İ.HUS. 99/45, 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (113-1), 17 Ağustos 1318 (30 Ağustos 1902).

⁴² BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

⁴³ BOA. YPRK. BŞK. 67/7, 16 Ağustos 1318 (29 Ağustos 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (112-2), 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902); "Karahisâr-ı Sâhib Harîkı", *İkdam*, 2947, 18 Ağustos 1318 (31 Ağustos 1902), s. 2.

⁴⁴ BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

⁴⁵ BOA. DH.MKT. 570/7 (7-1), 4 Eylül 1318 (17 Eylül 1902).

⁴⁶ Bu 674 Hristiyan nüfusun uzun müddet bu hanelerde kalmaları sağlık şartları bakımından uygun görülmemekle daha sonra 181 odayı muhtevi hanlarda ikamet ettirilmişlerdir. Kendilerine mahsus evlerin inşası ise gelecek olan mühendis tarafından yapılacak keşiften sonra gerçekleştirilecekti. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (15-1), 24 Eylül 1318 (7 Ekim 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (16-2), 1 Teşrinievvel 1318 (14 Ekim 1902). Ancak bu sürecin çok da geciktirilmemesi, yapılacak evlerin ne kadar masrafa mal olacağının tahkik edilerek bir an önce inşaata başlanması mutasarrıflıktan talep edilmiştir. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (9-2), 19 Eylül 1318 (2 Ekim 1902).

⁴⁷ BOA. DH.MKT. 570/7 (8-1), 10 Eylül 1318 (23 Eylül 1902).

⁴⁸ BOA. BEO. 2104/157774, 17 Haziran 1319 (30 Haziran 1903); BOA. DHMKT. 570/7 (64-2), 6 Temmuz 1319 (19 Temmuz 1903); "Gümrük Resminden Afv", *Tercüman-ı Hakikat*, 7695-2495, 12 Eylül 1318 (25 Eylül 1902), s. 2. Bu muafiyet sadece kereste için söz konusu idi. Ancak kereste de zaten Karahisar-ı Sahip civarı mevkilerden tedarik edilerek karayolu ile getirileceği için herhangi bir gümrük vergisi uygulaması söz konusu olmamıştır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (128-1), 25 Ağustos 1319 (7 Eylül 1903). Ayrıca mahalli ticareti sekteye uğratacağı

kerestelerin bir an önce gönderilmesi hususunun Orman ve Maadin Nezareti'ne tebliğine müsaade buyrulması, Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Reşid Paşa tarafından Sadaret'e arz edilmiştir.⁴⁹

Yapılacak olan yardımların daha kolay ve daha düzenli bir şekilde yangınzedelere ulaştırılabilmesi için o zamanlar Hüdavendigâr vilayetine bağlı olan Karahisar-ı Sahib'in daha küçük bir vilayet olan Konya vilayetine bağlanması gündeme getirilmiştir. Zira, Hüdavendigâr vilayetinin çok geniş bir alana sahip olması dolayısı ile valinin, vilayeti dahilindeki bütün mahalli meselelere yetişmesi mümkün olamamakta idi.⁵⁰ Bu konu ile ilgili Şûrâ-yı Devlet tarafından inceleme yapılması istenmiş ise de nasıl bir sonuç hasıl olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Umuma mahsus yardımların yanında, yangında sadece evi barkı değil, maişetini temin ettiği sermayesi zarar gören bazı kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi noktasında münferid yardımlarda da bulunulmuştur. Mesela, yangından yirmi sene önce Bosna'dan hicret ederek Karahisar-ı Sahib'e yerleşmiş olan, ticaretle geçimini sağlamakta iken ortaya çıkan yangında bütün malları yandığı için zor durumda kalan Hoca Abdülatif Efendi'ye geçimini sağlayabilmesi için Belediye varidatından aylık 60 kuruş tahsis edilmiştir. Daha sonra, bu meblağın zaruri ihtiyacını dahi karşılayamadığı için münasip miktarda maaş tahsis edilmesini istida eden Abdülatif Efendi'ye, ulemadan olması ve ihtiyarlığı da dikkate alınarak, "sadaka-i padişahî" olmak üzere münasip miktarda maaş tahsis edilmiştir.⁵¹

Bazı münferid yardım talepleri ise red edilmiştir. Nitekim yangından zarar gören Mevlevi dergahı eski postnişini merhum Raşid Çelebi'nin mahdumu Rıza, Bahaeddin ve Şeyh Yahya Çelebi ahfadından Yahya ve Abdülhalim Çelebi Efendi'lerin, yangından hasar gören evlerinin yeniden inşa edilmesi için Karahisar-ı Sahib Sancağı İdare Meclisi vasıtasıyla padişaha arzda bulunmuş olmalarına rağmen,⁵² bu gibi hususi mekanların külliyetli paraya mal olacağı ve halihazırda hazinenin buna müsait olmadığı gerekçesi ile bu talepleri kabul edilmemiştir.⁵³ Yine Mevlevi Dergahı Şeyhi Celaleddin Çelebi'nin yangından zarar gören evini inşa ettirmek üzere Ziraat Bankası Karahisar-ı Sahib şubesinden borç talebinde bulunması da dini kimliği ve statüsüne rağmen kendisine bir ayrıcalık tanınmamasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Celaleddin Çelebi, şahsi emlak ve arazisini teminat göstererek bankadan 400 lira istikraz (borç) talebinde bulunmuş ancak tek bir şahıs için 15.000 kuruştan fazla borç verilemeyeceği banka memuru tarafından kendisine ifade edilmiştir. Kendisine bankadan 500 lira borç verilmesi hususunda Karahisar-ı Sahib Livası İdare Meclisi'nden karar dahi çıkarılmış olmasına rağmen -şeyhin emlak ve arazisinin bankaya teminat olarak gösterilmesinin padişah tarafından uygun görülmemesi dolayısıyla- borcuna karşılık kefil göstermek suretiyle ancak 15.000 kuruş borç verilebileceği Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir tezkire ile bildirilmiştir.⁵⁴

yönündeki eleştirilere rağmen Karahisar-ı Sahib'den başka yerlere kereste ihracı bir seneliğine yasaklanmıştır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (149-2), 10 Ağustos 1320 (23 Ağustos 1904). Demir çivi vs. gibi inşaat malzemeleri ise Avrupa'dan ithal edilerek İzmir üzerinden gelmekte olduğu ve gümrük resmi ödendiği halde muafiyet uygulamasına tabi tutulmamıştır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (128-1), 25 Ağustos 1319 (7 Eylül 1903).

⁴⁹ BOA. BEO. 2334/174978-1, 4 Rebiulevvel 1322 (19 Mayıs 1904).

⁵⁰ BOA. BEO. 1915/143580, 25 Ağustos 1318 (7 Eylül 1902); BOA. İ.HUS. 99/96, 25 Ağustos 1318 (7 Eylül 1902); BOA. DH.MKT. 584/63, 14 Eylül 1318 (27 Eylül 1902).

⁵¹ BOA. DH.MKT. 1244/85, 23 Mart 1324 (5 Nisan 1908).

⁵² BOA. DH.MKT. 570/7 (97-1), 20 Kanunusani 1318 (2 Şubat 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (98-1), 9 Şubat 1318 (22 Şubat 1903).

⁵³ BOA. DH.MKT. 570/7 (99-2), 8 Mart 1319 (21 Mart 1903).

⁵⁴ BOA. DH.MKT. 570/7 (191-1), 2 Teşrinievvel 1319 (15 Ekim 1903).

5.1. Vilayet, Sancak ve Kazalardan Yapılan Nakdi Yardımlar

Karahisar-ı Sahib yangınzedelerinin ihtiyaçlarının ivedilikle karşılanması için ülke genelinde padişahın çağrısı ile bir yardım kampanyası başlatılmış ve bu yardımların toplanarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için Şehremaneti Dairesi'nde "Karahisâr-ı Sâhib Harîkzedegânı Komisyon-ı Âlîsi" adı ile bir komisyon oluşturulmuştur. Ülkenin dört bir yanına gönderilmek üzere 187.500 kuruşluk "iâne bileti" tanzim edilerek,⁵⁵ bu biletler mukabilinde tahsil edilen bedellerinin bir an önce komisyona gönderilmesi ilgili yerel yönetimlere ve yetkililere bildirilmiştir.⁵⁶ Buna göre yardım biletlerinin gönderildiği vilayetler ve sancaklar ile toplanması öngörülen yardım miktarları şu şekilde idi:

Karahisar-ı Sahib Yangınzedeleri İçin Yardım Bileti Gönderilen Eyalet ve Sancaklar

Vilayet / sancak adı	Bilet bedeli (kuruş)	Vilayet / sancak adı	Bilet bedeli (kuruş)
Aydın Vilayeti	10.000	Adana Vilayeti	6.000
Selanik Vilayeti	10.000	Diyarbakir Vilayeti	6.000
Bağdad Vilayeti	10.000	Kosova Vilayeti	6.000
Edirne Vilayeti	10.000	Manastır Vilayeti	6.000
Suriye Vilayeti	10.000	Basra Vilayeti	4.500
Beyrut Vilayeti	10.000	Ma'mûretilaziz Vilayeti	4.500
Hüdavendigâr Vilayeti	10.000	Musul Vilayeti	4.500
Haleb Vilayeti	10.000	Van Vilayeti	4.500
Trabzon Vilayeti	8.500	Bitlis Vilayeti	4.500
Trablusgarb Vilayeti	7.000	Kudüs Sancağı	5.000
Sivas Vilayeti	7.500	Biga Sancağı	3.000
Kastamonu Vilayeti	7.000	Çatalca Sancağı	3.000
Cezayir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti	6.000	İzmid Sancağı	3.000
Yanya Vilayeti	6.000	Bingazi Sancağı	3.000
Toplam: 185.500 ⁵⁷			

Hicaz, Yemen, İşkodra, Erzurum, Sisam, Cebel-i Lübnan, Konya ve Ankara vilayetleri bu yardım kampanyasına dahil edilmemiştir.⁵⁸ Bu yardım kampanyasına dahil edilmediği halde Ankara ve Konya vilayetlerinden de yardımlar yapılmıştır.

Çevre vilayetler içerisinde yangınzedelere ilk nakdi yardım Ankara vilayetinden gelmiştir. Yangının üzerinden henüz bir hafta bile geçmeden vilayet genelinde 10.000 kuruşluk bir yardım toplanmıştır. Ancak, muhtemelen henüz yardım komisyonu oluşturulmadığı için, toplanan bu yardımın nereye nasıl gönderileceği hususu Ankara Valisi Cevad Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne sorulmuş,⁵⁹ neticede bu meblağın doğrudan doğruya Hüdavendigâr vilayetine gönderilmesine karar verilmiştir.⁶⁰

⁵⁵ Bu biletler, her biri 100'er kuruştan 300 adet (toplam 30.000 kuruş); 50'er kuruştan 600 adet (toplam 30.000 kuruş); 20'er kuruştan 2.000 adet (toplam 40.000 kuruş); 10'ar kuruştan 4.000 adet (toplam 40.000 kuruş) ve 5'er kuruştan 9.500 adet (toplam 47.500 kuruş) olarak basılmıştır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (78-1), 17 Eylül 1318 (30 Eylül 1902).

⁵⁶ BOA. DH.MKT. 570/7 (77-1), 16 Eylül 1318 (29 Eylül 1902).

⁵⁷ BOA. DH.MKT. 570/7 (76-1), Tarihsiz. 2000 kuruş değerinde bilet de Dahiliye Nezareti memur ve katipleri için tanzim edilmiştir. Böylece toplam bilet bedeli 187.500 kuruş'a balığ olmaktadır.

⁵⁸ BOA. DH.MKT. 570/7 (81-2), 26 Ramazan 1320 (27 Aralık 1902).

⁵⁹ BOA. DH.MKT. 570/7 (138-1), 21 Ağustos 1318 (3 Eylül 1902).

⁶⁰ BOA. DH.MKT. 570/7 (137-2), 28 Ağustos 1318 (10 Eylül 1902).

Konya vilayetinden ise ilk olarak 16.600 kuruşluk yardım toplanarak Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığına gönderilmiştir. Bu meblağın mukabilinde hazırlanan yardım biletleri de Yardım Komisyonu'na ulaştırılmıştır. Ayrıca bu meblağa ilaveten 20.000 kuruşluk bir yardımın daha toplanabilmesinin mümkün olabileceği Konya Valisi Mehmed Ferid tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁶¹ Ancak bu 20.000 kuruşluk yardımın, Karahisar yangınından kısa bir süre sonra (9 Eylül 1902 / 27 Ağustos 1318'de) İbradi kasabasında çıkan ve yaklaşık 100 hanenin yanmasına ve 600 kişinin evsiz barksız, yardıma muhtaç bir halde kalmasına sebep olan yangına maruz kalan yangınzedelerin ihtiyaçları için sarf edilmesi münasip görülmüştür.⁶²

Karahisar-ı Sahib yangınzedeleri için Konya vilayetince ikinci defada 13.000⁶³ ve üçüncü defada 13.000 kuruş daha toplanarak Bank-ı Osmani'nin Konya şubesine teslim edilmiş, alınan çek Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına gönderilmiştir. Böylece 21 Ekim 1902 (8 Teşrinievvel 1318) tarihi itibarıyla Konya vilayeti marifetiyle gönderilen yardımın miktarı 42.600 kuruşa ulaşmıştır.⁶⁴ Karahisar yangınzedeleri için diğer vilayetlerden de yardım toplandığından ve muhtemelen bu 42.600 kuruşluk yardımın ilk etapta yeterli olacağı düşünülerek, bundan sonra Konya vilayetince toplanacak yardımların Isparta ve Burdur'da meydana gelen depremden zarar görenlere gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yardım bakıyyesinden Şehremaneti veznesinde bulunan 400 liranın da İbradi kasabası yangınzedelerine tahsis edilmesi hususu Konya vilayetinden Şehremaneti'ne gönderilen tahriratla bildirilmiştir.⁶⁵

Karahisar-ı Sahib yangınzedelerini bu zor günlerinde yalnız bırakmayan vilayetlerden birisi de yangınzedeler için bastırılan 10.000 kuruşluk yardım bileti mukabilinde yardımda bulunan Aydın vilayetidir. Vilayetin yardımsever halkı tarafından teberru edilen 100 Osmanlı Lirası iki taksit halinde Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığa gönderilmiştir. Ayrıca yangının çıkışından kısa bir süre sonra belediye dairesince Mecidi 20 kuruş hesabı ile 7.454 kuruşluk 100 çuval un tedarik ettirilerek yangınzedelere yetiştirilmiştir.⁶⁶ Aydın vilayetince gösterilen bu yardımseverlik ve yardımların ivedi olarak yangınzedelere ulaştırılmasındaki hassasiyetleri dolayısı ile komisyon adına teşekkürlerini ifade eden bir tahrirat gönderilmesi hususu, Karahisâr Harîkzedegânı İâne Komisyon-ı Âlîsi Birinci A'zâsı ve Şehremini Mustafa Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne arz edilmiştir.⁶⁷

Karahisar-ı Sahib'in bağlı olduğu Hüdavendigâr vilayetine ise padişahın yaptığı yardım çağrısı ile toplanmak üzere 40.000 kuruşluk yardım bileti gönderilmiştir.⁶⁸

Kış mevsiminin yaklaşıyor olması dolayısı ile yangınzedelerin ihtiyaçlarının bir an önce giderilmesi için padişahın emri ile İstanbul'dan ve çeşitli vilayetlerden toplanmakta olan yardımlardan 100.000 kuruşun acilen ulaştırılması Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığından, Şehremini ve Harîk İâne Komisyonu Birinci A'zâsına bildirilmiştir.⁶⁹ Ancak mutasarrıflıktan gönderilen yazıda kış gelmeden önce yangınzedeler için ne gibi bir iskan düzenlemesi yapılacağı ve oraca ne miktar yardım toplanabileceği açıkça bildirilmemiş olduğundan, bu

⁶¹ BOA. DH.MKT. 570/7 (18-1), 25 Eylül 1318 (8 Ekim 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (5-1), 9 Eylül 1318 (22 Eylül 1902).

⁶² BOA. DH.MKT. 581/59 (1-1) 8 Eylül 1318 (21 Eylül 1902); BOA. DH.MKT. 570/7 (19-2), 5 Teşrinievvel 1318 (18 Ekim 1902).

⁶³ BOA. DH.MKT. 570/7 (25-1), 19 Teşrinievvel 1318 (1 Kasım 1902).

⁶⁴ BOA. DH.MKT. 570/7 (21-2), 21 Teşrinievvel 1318 (3 Kasım 1902).

⁶⁵ BOA. DH.MKT. 570/7 (24-2), 3 Teşrinisani 1318 (16 Kasım 1902).

⁶⁶ BOA. DH.MKT. 570/7 (29-2), 30 Kanunuevvel 1318 (12 Ocak 1903).

⁶⁷ BOA. DH.MKT. 570/7 (39-1), 18 Kanunusani 1318 (31 Ocak 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (40-2), 18 Kanunusani 1318 (31 Ocak 1903).

⁶⁸ BOA. DH.MKT. 570/7 (32-1), 23 Kanunuevvel 1318 (5 Ocak 1903).

⁶⁹ BOA. DH.MKT. 570/7 (34-2), 13 Kanunusani 1318 (26 Ocak 1903).

durum açıklık kazanana kadar, komisyon sandığında mevcut 50.000 kuruş posta marifetiyle gönderilmiştir.⁷⁰

Yardım bileti gönderilen vilayetlerden bazıları öngörülen yardımların ancak bir kısmını toplayarak gönderebilmişlerdir. Bazıları da ya hiç toplayamamış⁷¹ ya da toplanan yardımları kendi vilayetleri dahilinde meydana gelen tabi afetler dolayısı ile muhtaç olan afetzedelere sarf etmek durumunda kalmıştır.⁷²

Vilayet ve sancaklara gönderilen biletler mukabilinde toplanan yardım paraları genellikle posta ile⁷³ bazen de Bank-ı Osmanî vasıtasıyla⁷⁴ Karahisâr-ı Sâhib Harîkzedegânı Komisyon-ı Âlisi'ne gönderiliyor; postaneden veya bankadan alınan paralar mezkur komisyonunun sandığına teslim ettirilerek Dahiliye Nezareti hesabına kayıt ediliyordu. Yardımlar bazen de yardım paralarının gönderildiği yerden İstanbul'a gelmiş olan Ermeni tüccarlar vasıtasıyla komisyona teslim ediliyordu.⁷⁵

Karahisar-ı Sahib yangınzedelerine gönderilen paraların kimler tarafından teberru edildiği ve bu paraların nerelere sarf edildiğinin kayıt altına alınması hususunda yetkililere uyarılarda bulunularak muhtemelen bu paraların amacı dışında kullanılmamasına ve kontrol edilebilirliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Nitekim Karahisâr-ı Sâhib Harîkzedegân Komisyon-ı Âlisi Birinci A'zâsı ve Şehremini tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan bir arzda, yangınzedelere padişah tarafından gönderilen 100.000 kuruşun ve yardımseverler tarafından teberru olunan 99.520 kuruşluk yardımın nerelere harcandığının ayrıntılı olarak belirtildiği bir defterin, tanzim edilerek kendilerine gönderilmesi talep edilmiştir. Ayrıca bilhassa esnaftan toplanan yardımlar altın ve gümüş nevinden olup, bu yardım paralarının toplandığı yerdeki değeri ile Karahisar-ı Sahib'deki değeri farklı olabileceği için, bunların gönderildikleri yerlerdeki değeri itibarı ile tedavül edilmesi; değilse aradaki farkın ayrıca masraf olarak kayıt altına alınması da komisyon tarafından uygun görülmüştür.⁷⁶

Sonuç

1902 yılında bir Ermeni vatandaşın evinde kazaen çıkan büyük Afyonkarahisar yangını, evlerin ahşap, birbirine çok yakın olması ve rüzgarın da etkisiyle kısa sürede çok geniş bir alana sirayet etmiştir. İtfaiye alet-edevatın yetersizliği ve su depolarının bulunmaması buna ilaveten yangına müdahil olacak askeri kuvvetlerin kifayetsizliği dolayısı ile yangına zamanında ve etkin bir şekilde müdahale edilememiştir. Ancak çevre vilayet ve kazalardan

⁷⁰ BOA. DH.MKT. 570/7 (42-1), 22 Kanunusani 1318 (4 Şubat 1903).

⁷¹ Yangınzedeler için yardım amacıyla Suriye vilayetine de 10.000 kuruşluk yardım bileti gönderilmiş ancak yardımın toplanması mümkün olamamıştır. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (35-2), 18 Kanunusani 1318 (31 Ocak 1903).

⁷² Kosova vilayetine yardım için 6.000 kuruşluk bilet gönderilmiş ancak burada meydana gelen deprem dolayısı ile bura halkının da yardıma muhtaç bir durumda olması dolayısı ile Karahisar-ı Sahib yangınzedelerine yardım gönderilemeyeceği, toplanan cüzi miktardaki yardımın da kendi ihtiyaçlarına sarf olunmasına müsaade edilmesi, Kosova valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (152-1), 15 Haziran 1320 (28 Haziran 1904). Bu talep komisyonca münasip görülmüş ve Karahisar-ı Sahib yangınzedeleri namına tertip edilerek gönderilen biletlerin tebdiline lüzum görülmeyip ancak bu biletlere mahallince işaret konulmasının kafi geleceği komisyon tarafından ifade edilmiştir. Bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (153-1), 8 Temmuz 1320 (21 Temmuz 1904).

⁷³ Mesela bkz., BOA. DH.MKT. 570/7 (36-1), 22 Kanunusani 1318 (4 Şubat 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (49-1), 13 Şubat 1318 (26 Şubat 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (62-1), 17 Haziran 1319 (30 Haziran 1903); vd.

⁷⁴ BOA. DH.MKT. 570/7 (59-4), 7 Temmuz 1319 (20 Temmuz 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (183-1), 21 Teşrinievvel 1319 (3 Kasım 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (157-2), 8 Haziran 1320 (21 Haziran 1904).

⁷⁵ BOA. DH.MKT. 570/7 (57-2), 28 Nisan 1319 (11 Mayıs 1903); BOA. DH.MKT. 570/7 (71-1), 19 Mart 1319 (1 Nisan 1903).

⁷⁶ BOA. DH.MKT. 570/7 (53-1), 7 Mayıs 1319 (20 Mayıs 1903).

nakledilen yangın alet ve edevatıyla söndürülmeye çalışılmışsa da yangın takriben üç gün boyunca devam etmiştir. Bu süre zarfında ekseriyeti Ermenilere ait olmak üzere binden fazla ev ile birlikte bir çok dükkan, birkaç cami, mektep, hamam, kilise vs. tamamen tahrip olmuştur. Yangında can kaybı ve yaralanma olmamakla birlikte yine çoğu Ermeni olmak üzere beş bine yakın vatandaş evsiz-barksız kalmıştır. İlk incelemelere göre felaketin ortaya çıkardığı maddi hasar, 150.000 Lira olarak tespit edilmiştir.

Yangının ortaya çıkardığı ağır hasar, benzeri felaketlerin tekrar yaşanmaması noktasında hem mahalli bazda hem de ülke genelinde bir takım tedbirlerin alınmasına vesile olmuş; bu hususta bazı düzenleme ve değişikliklere gidilmiştir. Bu cümleden olarak, taşrada da itfaiye araç-gereçlerinin tedariki ve itfaiye bölükleri oluşturulması hususları Meclis-i Vükela'da görüşülmüş, polis ve jandarmaların ıslahı hususunda gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılması gündeme getirilmiştir.

Yangınzedelerin acil ihtiyaçlarının karşılanması ve mağduriyetlerinin giderilmesi hususunda dönemin padişahı II. Abdülhamid'in çağrısı ile ülke genelinde yardım kampanyaları başlatılmıştır. Bu yardımların toplanarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için Şehremaneti Dairesi'nde "Karahisâr-ı Sâhib Harîkzedegânı Komisyon-ı Âlisi" adı ile bir komisyon oluşturulmuştur. Ülkenin dört bir yanına; üç kıtada, 23 vilayet ve 5 sancağa gönderilmek üzere 187.500 kuruşluk "iâne bileti" tanzim edilmiş, bu biletler mukabilinde tahsil edilebilen bedellerin büyük bir kısmı birkaç yıl içerisinde mezkur komisyon vasıtasıyla yangınzedelere gönderilmiştir.

Üç mahallenin büyük bir kısmının yok olmasına sebep olan yangın sonrasında şehirde kapsamlı bir imar faaliyeti başlatılmış; yaklaşık 5-6 yıl kadar süren hızlı bir yapılaşma süreci içerisinde yeni yapılan evlerde kapsamlı bir mimari dönüşüm ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM.):

BOA. A.MKT.MHM. 48/92

BOA. A.MKT.MHM. 481/83

Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.):

BOA. A.MKT.UM. 106/95

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.):

BOA. BEO. 1911/143315

BOA. BEO. 1915/143580

BOA. BEO. 1915/143581

BOA. BEO. 2104/157774

BOA. BEO. 2334/174978

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.):

BOA. DH.MKT. 570/7

BOA. DH.MKT. 573/56

BOA. DH.MKT. 581/59

BOA. DH.MKT. 584/63

BOA. DH.MKT. 634/39

BOA. DH.MKT. 636/37

BOA. DH.MKT. 651/32

BOA. DH.MKT. 1217/34

BOA. DH.MKT. 1231/72

BOA. DH.MKT. 1244/85

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.):

BOA. DH.ŞFR. 292/3

İrade Dahiliye (İ.DH.):

BOA. İ.DH. 130/6692

İrade Hususi (İ.HUS.):

BOA. İ.HUS. 99/45

BOA. İ.HUS. 99/83

BOA. İ.HUS. 99/96

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.):

BOA. Y.A.HUS. 436/31

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhaller ve Journaller (Y.PRK. AZJ.):

BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.):

BOA. Y.PRK.BŞK. 67/7

2. Gazeteler

İkdam, 2946, 17 Ağustos 1318.

İkdam, 2947, 18 Ağustos 1318.

Servet, 1519-357, 16 Ağustos 1318

Servet, 1520-358, 17 Ağustos 1318.

Servet, 1521-359, 18 Ağustos 1318.

Tercüman-ı Hakikat, 7695-2495, 12 Eylül 1318.

3. Salname

H. 1316 / M. 1898 *Tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası, Bursa.

4. Araştırma ve İnceleme Eserler

ATABEK, Ömer Fevzi, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, (Haz. Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997.

- BEYHAN, Mehmet Ali, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul: Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Faktörler*, Ed. Said Öztürk, İBB Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 187-312.
- CEZAR, Mustafa, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler” *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1963, s. 327-414.
- ÇAKMAK, Biray, “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Güz 2011, s. 63-90.
- DARKOT, Besim, “Karahisar” *İA.*, C. 6, MEB, İstanbul 1993, s. 276-284.
- GÜNEŞ, Günver, “1894 Uşak Yangını”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, C. 1, Ed. M. Turgut, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 275-280.
- KUZUCU, Kemalettin, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, C. 5, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 687-688.
- KUZUCU, Kemalettin, *Babıâli Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1808-1911)*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000.
- ÖZPUNAR, Hasan, “Yabancı Basında 1902 Yangını”, *Taşpınar*, S. 7, Ocak 2012, s. 66-67.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 802-822.
- POLAT, Zekî, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Afyonkarahisar’da Ermeniler (1839-1923)*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2011.
- SATILMIŞ, Selahattin, “Osmanlı’da Bir Afet Yönetimi Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi”, *History Studies*, Volume 4/1, 2012, s. 503-527.
- YAVUZ, Fikrettin, “Büyük Darıca Yangını (17 Kasım 1910)”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, (25-27 Mart 2016) Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli 2017, s. 817-851.

5. İnternet

- İLGAR, Yusuf, “Afyonkarahisar’da Zuhûr Eden Yangınlar 3”, *Kocatepe*, 31 Mart 2017, <http://www.kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/99445/afyonkarahisarda-zuhur-eden-yanginlar-3> (E.T. 15.05.2019).
- ÖZPUNAR, Hasan, “Afyonkarahisar’ı Yok Eden Yangın-1902”, *Kocatepe*, 17 Şubat 2018, <http://www.kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/107704/afyonkarahisari-yok-eden-yangin-1902> (E.T. 15.05.2019).
- <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (E.T. 12.06.2019).

EKLER

Ek-1: Askerî Teftiş Komisyonu Azası Kaymakam Servet Bey ve Kolağası Mustafa Necati Bey Tarafından 1902 Karahisar-ı Sahib Yangını Hakkında Yapılan Tahkikat Sonucu Hazırlanan Rapor

Y.PRK.AZJ.00044.00074.001

BOA. Y.PRK.AZJ. 44/74, 23 Ağustos 1318 (5 Eylül 1902).

افيون قره حصار حريق
قره حصار صاحبد و قوع بولان حريقده مصاب اولانلرک تهوين احتياج وتامين اراحه لری ايجون عزيمت لرينه اراده سنیه جناب شهرباری شرفعلق ايتديکی دونکی نسخه مزده يازلمش اولان ايکی ذاتدن بری تفتيش عسکری قوميسيون عاليسی اعضاسندن قائممقام عزتلو ثروت بك افندی وديکری ياوران حضرت شهرباريدن قول اغاسی رفعتلو مصطفى بك افنديدر .

§
مذکور حريق حقنده محندن کشيده قلنان خصوصی تلغرافنامه در :
قره حصار ۱۶ اغستوس دقیقه ۲۰ ساعت ۸ حريق ، قره حصارک ارمني محله سنده کائن ارمني جماعتندن آراکلک يکی يادير مقدمه اولد .
يفی سيفورطه لی خانه سندن ظهور ايلشدر .
حريق وقوعنده بلديه نك بش طلومبه سی ايله مأمورین عانده سی محل حريقه شتابان اولمشلردر متصرفلقدن ملحقانه باتلغراف اجرا قلنان تبليغات اوزرينه اسکيشردن اوج ، عشاقندن برطلومبه کله رکه حريقک اطفاسنه چالشمغله اول حريقک انقسام ايتديکی اوج قولدن ايکيسي باصديرلشدر . بونک اوزرينه مأمورین اطفایه ايله طلومبه لر حريقک يانمقده اولان ديگر جهته کتمش لر وعون وغايت باری ايله اولنان سى وغيرت نتیجه سنده بوجهتی دخی باصديرلشدر .

§
برمنطوق امر وفرمان هايون حضرت خلافتيناهی داخلیه نظارت جليله سندن خداوندکار ولايته وقوع بولان تبليغات اوزرينه حريق زدکانک مواقع مناسبه اسکان ايتديريله رکه اکمک وسائر اعطا واسباب استراحتلرينک استکمالی هر نه مه متوقف ايسه اجراسی خصوصی محله باتلغراف اشعار اولمشدر .

§
بويايد قارتي عزيمتلرند کوريلان تفصيلات :
تفصيلات هنوز مفقود ايسده ياتغينک قصبه شمدوفر استاسیونی جوارنده کی مهاجر محله سندن ظهور ايتديکی کلاشمشدر . ياتغيندن بك چوق سيفورطه شرکترلی متضرر اولمشدر . يالکيز نورت پريتيش مراقبتيل ، نور تره ن قومپايه لرینک ضرری ۱۰۰۰۰۰ انگلیز لیراسی تخمین اولييور .
حريق چهارشنبه کونی اقشامی يعنی پنجشنبه کيجه سی ساعت ايکيده ظهور ايتمشدر . او صرده ياغمور ياغمغده باشلامش اولديغندن اناطولی تیمور يولی شرکتنک قره حصار موقفی مأمورلری استاسیونده بولنان يوش واغونلری اهاليتک بارنملرينه تخصیص ايتمش . اکمک وسائر لزومی اولان ارزاق و مأکولات جوار استاسیونلرندن جلب اولمشدر .

Ek-3: 16 ve 17 Ağustos 1318 Tarihli Servet Gazetesinde 1902 Karahisar-ı Sahib Yangını İle İlgili Haberler

<p>افیون قره حصار حریق</p> <p>قره حصار صاحبده وقوع بولان حریقده مصاب اولانلرک تهوین احتیاج وتأمین اراحه لری ایچون عزیزیملرینه اراده سنیة جناب شهریارى شرفعلق ایتدیکی دونکی نسخه مزده یازلمش اولان ایکی زادن بری تفتیش عسکری قو- میسیون عالیسی اعضاسندن قائممقام عزتلو ثروت بك افندی و دیگرى یاوران حضرت شهریاریدن قول اغاسی رفعتلو مصطفى بك افندیذر .</p> <p>حریق، قره حصارك ارمنى محاصره سنده کائن ارمنى جماعتندن آراکلك یکی یایدیرمقده اولد- یی سیغورطه لی خانه سندن ظهور ایلشدر .</p> <p>حریق وقوعنده بلدیةك بش طلومبه سی ایله مأمورین عئده سی محل حریق شتابان اولمشلردر متصرفلقدن ملحقاته باتلغراف اجرا قلنان تبلیغات اوزرینه اسکیشهردن اوچ ، عشاقندن بر طلومبه کله رك حریقك اطفاسنه چالشمغله اول حریقك انقسام ایتدیکی اوچ قولدن ایکسی باصدیرمشدر . بونك اوزرینه مأمورین اطفائیه ایله طلومبه لر حریقك یانمقده اولان دیگر جهته کیمشدر وعون وعنايت بارى ایله اولنان سى وغیرت نتیجه سنده بو جهتی دخی باصدیرمشلردر .</p> <p>سیغورطه قومپانیه لرینك بك چوق خسار دیده اولدقلری ماحوظ ایسه ده هنوز معلومات صحیحه اله مامشدر . یالکیز (نورت بریتیش مرقاتیل ونورترن) قومپانیه سی اون سیک لیرا متضرر اولمشدر .</p> <p>اونیون حریق سیغورطه قومپانیه سی مذکور حریقندن ایکی سیک لیرا قدر متضرر اولمشدر .</p>	<p>قره حصار صاحب حریقزدکائی</p> <p>لطف بی انداد حضرت ملکداری</p> <p>جناب حق بالجله ممالك محروسه شاهانه یی هردلو آفات کونیهدن محافظه بیورسون . خداوندکارولایتی داخلنده کی قره حصارصاحب قصبه سنده برحریق خاتمانسوز ظهوره کله رك برچوق خانه ودکان طعمه لیب اولمش واصحابی آجیقده قالمشدر . اشبو، خبرکدورت اثر، هرزده بر آفت ویا فلاکت ظهورنده ضرر دیدکانه ایباری عنایت وعاطفت شاهانه لرینی آیریشدیره رك اولنرک قلیلرند آجیلان یازله مرهم اولق، هردلو نواقصی اکیال بیورمق کبی انسانیتک تجیل وتقدیس ایلدیکی جلائل مزیات عاطفت کستری وخصائل مکرمه ضعفایوری ایله متحلی بیوریلان تاجدار مکارمکردار وشهریار مراحمنشار، ولی نعمت بی منت شفقت دتار افندیمر حضرتلرینک واصل سمع تأسف هایونلری بیورلدقده حریقزدکانه هان یوز بیک غروش توزیله حواج ضروریه ومبرمه لرینک تأمینى وآجیقده قالانلرک سیایه عنایتوایه جناب ملوکانه لرنده قریباً انشا ایدیه جک مبانی واماکن جدیدده اسکان ایدیلنجه یه قدر چادرلرده توطینى فرمان بیورمشلردرکه اشبو امر و اراده مراحم افاده حضرت پادشاهینک مسارعه انفاذ احکام شفقت انسام هایونی ضمنتده ولایت مشارالیه یاه تلغرافله تبلیغ قلنمشدر .</p> <p>لطف وعنايت تبعه بیوریمی بی انداد اولان شوکتآب قدسیت انتساب افندیمر حضرتلری بوندن بشقه حریقزدکانه هر درلو سفالتدن وقایه لرینی لطفاً ومرحمة آرزو بیورهرق اسباب استراحتلرینک ولوازم اسکایه لرینک استحصال واستکمالی و طرف اشرف ملوکانه لرینه اجرا نیدن علی الدوام معلومات عرضی ضمنتده تحت ریاست مفخمه جناب خلافتناهیملرنده بولمقله مباهی تفتیش عسکری قومیسئون عالیسی اعضا سندن یاوران حضرت شهریاریلرندن کارآشنا ایکی ذاتی قره حصار صاحب اعزام وآریجه</p>
--	---

Servet, 1519-357, 16 Ağustos 1318, s.2; Servet, 1520-358, 17 Ağustos 1318, s.2.